

A MAGYAR SAJTÓ ÉS ÚJSÁGÍRÁS TÖRTÉNETE A KEZDETEKTŐL A RENDSZERVÁLTÁSIG

Hézagpótló munka, szükséges ezzel a látszólagos, általában a közhellyel élő kritikusk fordulatát idéző jelzős szerkezettel élni, mert ez esetben valóságos helyi-értéket fogalmaz meg. A magyar sajtó egésze történetének megírásán mindmáig átok ül, s nyugodtan mondhatjuk, immáron sosem fog elkészülni. A személyében konzervatív értékeket képviselő Buzinkay Géza – szándéka szerint leíró tárgyilagossággal – megírta ezt a soha meg nem születhető könyvet, úgyszólván az utolsó utáni pillanatban. A megírására, egészen pontosan az eddig született szakirodalom alapos áttekintésére és narratívába való összeöntésére képes kevesek egyike, sőt, talán az egyetlen ezt a kihívást ambicionáló és alkalmas komoly szakember. Buzinkay részt vett az „akadémiai” második félkötetek (*A magyar sajtó története*, II/1–2., 1985) megírásában, és sokat foglalkozott a dualizmus kori élelapokkal, s különösen a karikatúrák szakértője.

S akkor bontsuk részleteire ezt az ellentmondásokat kirajzoló néhány mondatot. 1979-ben és 1985-ben megjelent az „akadémiai” sajtótörténet első és második kötete (utóbbi két könyvben), az 1705-ös kezdetektől 1892-ig. (Legenda őrzi az 1892-es kötetzáró évszám indoklását: a nagy sajtóolvasó, Németh G. Béla nem akarta, hogy az 1890-ben indult *A Hét* az általa ítélt szükségesnél nagyobb nyomtatékot kapjon, a modernség kiinduló évszámául szolgáljon, s ezért inkább talált és megokolt egy meglehetősen közömbös évszámot.) A kötet közreműködői között volt az Eötvös Józsefből disszertáló Antall József is, az Orvostudományi Intézet igazgatója, egykoron a budai Toldy Ferenc Gimnáziumban Buzinkay Géza osztályfőnöke. A nagy elhivatottsággal és szakértelemmel készült monográfia metódusa a laponkénti elemzés volt, ám a 19. század végére robbant az előállítás technikája, az írni-olvasni tudási mutatók – Eötvös közoktatási törvényének köszönhetően – megugrottak (nem is kevéssé, évtizedenként 8–10%-kal), elindult a városiasodás, követhetetlen mértékben megnövekedett a lapok száma. Egy nem teljes bizonyítottságú, de nagyságrendben mégsem tévedő statisztika szerint 1906-ban Magyarországon összesen 1787 lap jelenik meg 160 millió példányban. Csak Budapesten harminckilenc magyar napilap mellett kilenc német nyelvű lap lát napvilágot, összesen tehát negyvennyolc újságot szerkesztenek a magyar fővárosban, többet, mint Európa bármely fővárosában. A napilapok száma Berlinben ekkor harminchat, Londonban huszonöt, Rómában tizennégy volt. A csúcst a magyar sajtó 1914-ben érte el, ekkor az időszakai sajtótermékek (napilapok, hetilapok, folyóiratok, szaklapok) száma meghaladta a kétezret. A számok jelzik az „akadémiai” metódus továbbírhatatlanságát, de jó ha tudjuk, az Irodalomtu-

dományi Intézet archívuma őrzi a folytatási szándékról, a további kötettervekről szóló dokumentumokat. Akkor egy újabb – a mából visszatekintve immáron komolytalan – periodizációs vita is útját állta a folytatásnak, nevezetesen az, hogy a következő kötetben az 1918-as és 1919-es forradalmaknak, illetve Trianonnak mennyire tulajdonítsanak kitüntetett helyet, melyik zárhatja, zárja a harmadik kötetet.

A módszer is folytathatatlanak bizonyult, a kultúrpolitikai akarat is elfogyott a sajtótörténet folytatása mögül, a sorozat félbemaradt. Buzinkay Géának azonban jutott feladat. Időközben a Magyar Újságírók Országos Szövetsége – mindmáig az egyik legjobb gyakorlatias iskolát működtető intézmény – tankönyvet rendelt hallgatói számára. Ez lett a híres Kókay–Buzinkay–Murányi szerzőhármas sok kiadást megért, azonban durván alig kétszáz oldalas áttekintő kötete. Népszerűsége máig töretlen, a harmadik szerző, a sajtótörténész Murányi Gábor már nem is járul hozzá az 1945 utáni „vázlatos áttekintés”-e újraközléséhez, az újranyomások az ő korszaka és kollaborációja nélkül jelennek meg. A nagyobb igényű áttekintő kötetek közül egy állt eddig a kommunikáció- és médiatudományt hallgatók és az újságírótanoncok rendelkezésére, ez pedig a Bajomi-Lázár Péter szerkesztette *Magyar médiatörténet a késő Kádár-kortól az ezredfordulóig* című, ugyancsak az oktatás oldaláról mint megrendelötől származó munka. A tudományos hiátus tehát óriási, annak dacára, hogy részkérdéseket feltáró, értelmező sajtó- és médiatörténeti munka már számtalan van. S közben fordult a tudomány is. A klasszikus értelemben vett tartalomelemző sajtótörténet nagyjából újból visszaszorult a történet- és irodalomtudomány segédtudományává, helyébe „a média társadalomtörténete” nevet viselő diszciplína lépett, nagyrészt az angol Asa Briggs és Peter Burke, illetve a francia Frédéric Barbier és Catherine Bertho-Lavenir szerzőpárosok médiaértelmezései alapján. Mindkét munkában közös, hogy a médiát tágan értelmezik, a sajtó mellett a vasút, a hajózás, a posta, a távíró, a telefon és sok más egyéb mellett a mozi és a gramfon is ide tartozik értelmezésükben, de vizsgálják a telefon szociabilitását is, vagy éppen a családi videózást és természetesen a Facebookot is, a digitális tartalomszolgáltatás és kommunikációs kapcsolatok teljes skáláját. A fejlődés exponenciális görbeként írható le. Az új szemlélet lényege – rendkívül semmitmondóan szólva – az a kölcsönhatás, ahogy a kommunikációs lehetőségek és tartalmak átírják az emberi viszonylatokat, és fordítva, ahogyan ezek az emberi közösségek, egyének és csoportok visszahatnak a technikára és a médiatartalmakra. A pszichológusok nagy elánnal elemzik a kognitív folyamatok átalakulását. Az irodalomtudományban pedig önálló kutatási terület lett a „medialitás”, egy-egy irodalmi alkotás eredeti megjelenési közege, annak vizsgálata, de egészen odáig, hogy az irodalomtudósok a kommunikációt a kultúratudomány és a nyelvfilozófia területére is átviszik. A média napjainkbéli tanulmányozása az interdiszciplinaritás tágas területére vonja át a médiakutatást. Mindezek a tudományági viták és megközelítések kívül esnek most vizsgálatun-

kon, amely mégiscsak egy jelentős munka ismertetése, de muszáj jelezni a kontextust, hogy a terület maga elmozdult a tudomány mezőjének kitágulása során. S ebben a trendben a sajtótörténet végleg a szélre szorult. Nálunk ugyanis egyetlen orgánus, jelesül politikai hírlap, hírügynökség, kiadóvállalat sincs például abban a helyzetben, hogy több évtizedes, önvezérelt pálya, kétségbevonhatatlan, nemzedékről nemzedékre hagyományozható szilárd szakmai önérték, erkölcs és kollektíva állna mögötte, s még kevéssé az az anyagi potenciál, ami képes volna önmaga munkájának feltárására, saját hivatás- és cégtörténeti dokumentálására, tudományos értékelésére.

Az előttünk fekvő munka tehát unikum a magyar tudománytörténetben. Mögötte több évtizedes figyelem, folyamatos olvasás, az olvasottak rendszerbe illesztése, s vagy másfél évtizedes tanítási tapasztalat. Buzinkay Géza saját kutatói korszaka a dualizmus kora, az az időszak, amikor a sajtó üzletté válik, amikor már a hirdetési ügynökségek, újságkatalógusok nagyzoló számain és a finanszírozó bankok elszámolásait egymásra lehet vetíteni. Mindez például Buzinkay Géza saját levéltári kutatásainak eredménye. Ahogyan az a budapesti sajtónegyed kialakulását rögzítő, saját tanulmányán alapuló fejezet is, s persze a sajtókarikatúrák szerepének felismerése, a kigúnyolt jelenségek elemzése, a sajtógrafika technikáinak és szerepének megismertetése. De vajon lehet-e bárki egy személyben birtokában a megmozgatott tudásnak, ha nincsenek napilap- és hírlap-monográfiáink, újságíró-életrajzaink. Ha nincsenek biztos vaskos fogódzók, csak rész tanulmányok, de azok sem arányosan, rendszeresen, hanem esetlegesen, s külön szemléletet képviselve jönnek létre. Jön a történeti nagy folyamatok ismerete, a nagyjából kidolgozott magyar művelődéstörténet mint kötőanyag. S jön a szintézisre képes nyitottság, a 20. századi sajtó tapasztalat, az azon alapuló invenció. Új a kötetben a periodizáció, nem feltétlenül igazodik a megszokott politikatörténeti korszakoláshoz. Az 1922 és 1944 közötti évek „a sajtó megfegyvelmezésének kora” önálló fejezetcímet kapta. Megindokolható, de ha irodalomtörténész nézi meg ezt a fejezetet, nem derül ki számára, hogy az irodalmi folyóiratok milyen burjánzóan gazdag időszaka volt a 30-as évek. S ugyanitt jóval kevesebb figyelmet kap a népi-urbánus vita és annak továbbélése is, mint ami „alkalmilag felszínre tört még az ezredfordulón túl is”. A magyar társadalom egy rákfenéjének, elgennyedt gócnak felületi érintése ez. S ennek folyománya például, hogy a rendszerváltás izgalmi közepette indulhatott *Hitel* történetében sem ismeri fel a hatalom működésének „remek” szemléltető példáját, azt, amire nézve már van nyilvános dokumentum. A lapot ugyanis valójában 1982 télelőjén „alapították meg” Illyés Gyula lakásán, a költő nyolcvanadik születésnapját követő beszélgetés vitájában, 1988-ig, a tényleges megjelenéséig packázott Illyéssel, illetve baráti-szellemi körével a hivatal. Azaz az írófejedelem 1949-től haláláig három Kossuth-díjat is kaphatott, de önálló szellemi arculatot alakító lapot nem. Ahogyan azt is kétséges vagy félrevezető kommentár nélkül leírni – ismervén a rendszer működését –,

hogy „irodalmi témájú nyomtatványokra a Művelődési Minisztérium Kiadói Főigazgatósága is adhatott ki engedélyt”. Van olyan reális olvasata a mondatnak, amikor az állítás igaz. De ha azt olvasná ki belőle egy egyetemi hallgató, hogy egy folyóiratot is engedélyezhettek egy minisztériumi részlegen, akkor félretájékoztat. A valóságos helyzet az volt, hogy a legfelsőbb szinten és sokszor informális keretben döntöttek, s még a nagy hatáskörűnek hitt Tájékoztatói Hivatalnak is csak látszathatalma volt, „csak” véghezvitte a Politikai Bizottság döntéseit. A sajtóirányítás főszereplői – egy fejezetcím szerint – Szirmai István és Aczél György voltak. Szirmai kétségtelenül állt a pártközpont agitprop osztálya élén, de valahai hatalmához mérten sem Berecz János, sem Lakatos Ernő nem kapott megfelelő súlyt a történetben, legalábbis nem kapott kiemelését fejezetcímében. Az 1945 és 1989 közötti évtizedek is egy egységet alkotnak – „diktatúrák között forradalom” –, ami szintén túláltalánosító módon emeli közel azonos szintre a Rákosi- és a Kádár-korszakot. Egészében is hiányzik a dinamika a történeti folyamatok megrajzolásából. Ezek a szinte kizárólag a 20. századra vonatkozatható hiányszágok részben a kiválasztott alapszövegek hibái is lehetnek. Világossá válik azonban általuk a nagy munka felső határa. Egy munkás és eredményekben gazdag élet sem elegendő arra, hogy bárki egyszemélyes sajtótörténetet írjon, s ekként megszorítással nevezhető önálló tudományos munkának. Jó *kézikönyv* született, nehezen túlbecsülhető erőfeszítéssel, rendkívül magas számú hivatkozás születik majd rá, de a munka így is figyelmeztetés a tudománypolitikusoknak, ez a terület, nevezzük sajtó- vagy médiatörténetnek, mindegy, szisztematikus gondozásra, kutatásra szorul, az egyéni műhelyek szervezett összehangolását igényli. S ennek egyik alapfeltétele a kommunikáció- és médiatudomány diszciplináris elhelyezése például a Magyar Tudományos Akadémia egészében.

De addig is: Buzinkay Géza könyve jusson el sok könyvespolcra, az alapkönyvek közelébe. Mert a maga nemében első és utolsó: egyetlen.

(Buzinkay Géza: A magyar sajtó és újságírás története a kezdetektől a rendszerváltásig. Budapest: Wolters Kluwer, 2016, 548 o.)

Széchenyi Ágnes

irodalomtörténész

MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Irodalomtudományi Intézet